

Микола Легенький,
кандидат педагогічних наук,
начальник Управління роботи з персоналом
та керівними кадрами
Міністерства освіти і науки України

УДК 340.116:316.42

Освітні ідеї Нового часу

Проблема освітнього процесу віддзеркалює світову тенденцію інноваційного розвитку та ґрунтується на історичних детермінантах розвитку. Визначення генезису освітніх парадигм встановлює можливість визначення принципів та норм, які є вагомими на сьогодні. Освітні принципи перевірені часом та вироблені людством протягом століть, тому піддаються незначним змінам навіть в епоху глобалізаційних трансформацій. Генезис освітніх ідей зародився ще в античні часи, але особливо розвинулися в епоху Просвітництва та Нового часу (XVII ст – поч. XIX ст). Тому дослідження філософсько-правових доктрин саме цього періоду є актуальним для формування правової політики у сфері освіти сьогодні.

Епосі Просвітництва передують епоха Середньовіччя, де вся освітньо-виховна парадигма ґрунтувалася на теологічних та духовних постулатах. У загальному епоха Середньовіччя визначилася такими означними критеріями в генезисі освітньої парадигми: визнала пріоритет духовного над матеріальним; відкрило людські почуття, які одночасно стали називати духовними цінностями, що стали принципами всього людського існування в подальші епохи і є актуаль-

ними для сьогоднішнього; вагома роль Церкви у суспільному житті та в освіті і вихованні; нехтування світською освітою; Церковні тексти і канонічні норми визначали зміст навчання та його спрямованість.

У XII-XIV ст. у зв'язку з ростом могутності королівської влади, виникненням національних держав, розширенням і вдосконаленням бюрократичного апарату й судової системи в політиці з'явилася велика кількість освічених, професійно підготовлених «мирян», які все більшою мірою брали участь і в інтелектуальному житті, особливо у полеміці проти церкви [1, с. 250-251]. Тому концентрування виключно на церковно-теологічних постулатах не могло задовольнити економічний та технічний прогрес та й освітній простір. Церква втрачає свої вагомні позиції в громадському та освітньому просторі. Науково-технічний розвиток дає можливість переходу до гуманізації людини, сприйняття її як цінності та повноцінного творця власного життя.

Щоправда, ще в Середньовіччя існували прогресивні доктрини, які проклали певного роду «місток» для переходу до нових концептуальних підходів. В першу чергу тут слід згадати італійця Данте Аліґ'єрі, який

переконавав у силі політичного знання й політичного мистецтва, а також, у можливості перетворення суспільства на розумних началах. Більше того, він наполягав на необхідності такого перетворення, обґрунтовуючи ідею створення єдиної світової імперії «конфедеративного типу» на чолі з мудрим і законним правителем-імператором [2, с. 124-138].

Філософія М. Падуанського вказує на необхідності розвитку науки та держави, відстоював права світських суб'єктів та заперечував абсолютну авторитарність церкви, «повинне бути розумне вивчення й доведення того, як виникають і розвиваються держави, політика й право, які мислитель відносить до числа «природних явищ».

Питання сутності людини, її моральних якостей та істини – це епоха Просвітництва. За Дж. Локком істина – незалежно від того, загально визнана вона чи ні, – ось що є мірилом знання і справою розуму; а все крім неї, навіть будучи освяченим загальним визнанням або рекомендованим через свою рідкість, є тільки неосвіченістю чи чимось ще гіршим. Існують основні істини, які служать фундаментом, підставою для безлічі інших, які отримують від перших свою міцність. Це змістовні істини, що забезпечують розум багатим матеріалом [3].

Не відобразитися на освітній парадигмі така ідейна сутність того часу просто не могла. Зростає інтерес до гуманітарних та природних наукових досліджень. Раціональні судження сприяють розвитку науки і освіти. Формуються новітні підходи до пізнання істини, використовуються експериментальні способи отримання знань.

Первинним принципом, що слід вважати абсолютно сформовану позицію у філософсько-правовій доктрині того часу щодо рівності в отриманні освіти. Я. Коменський у «Пам'яті» декларує, що «перше наше бажання в тому, щоб до повноти людяності були розвинені не окремі, або всі, або багато людей, а всі і кожен,

молоді й старі, багаті і бідні, знатні і незнатні, чоловіки і жінки, – словом, кожен, кому судилося народитися людиною, щоб врешті-решт весь рід людський прийшов до культури незалежно від віку, прошарку, статі і народності» [4]. Т. Гоббс у «Левіатані» стверджує, що «природа зробила людей настільки рівними щодо здатностей тіла й розуму, що хоча вряди-годи й можна зустріти когось, вочевидь сильнішого за інших тілом чи швидшого розумом, та все ж, якщо врахувати всі чинники, то різниця між двома особами не настільки значна, щоб на її підставі одна людина могла вимагати для себе будь-якої переваги, на яку інша, на відміну від неї, не могла б претендувати» [5, с. 235].

Змінюється ставлення до людського розуму і до знання. Змінюється ставлення до людського розуму та встановлюється ідеал людської особистості. В освіті людина отримує повноваження і стимул до активних дій. В період домінування канонічних догм особа в науці є виключно споглядальник, який не може досягнути божественних начал. Проте в епоху гуманістичних трансформацій набуття освіти є вагомим фактором не тільки для пізнання світу, але і його зміни, позиціонується як володар власного життя та його змінна. Розум і добро(мораль) основа освіти і життєдіяльності людини.

Освіта є основним джерелом пізнання світу, наукова думка концентрується на істинності знань, яка потребує доказів та раціональних підходів. Критичний аналіз переважає над духовно-божественними поясненнями. Логічність та доказовість – основа для освітньо-наукових підходів та методик. «Поширення подібних поглядів у суспільстві призвело до істотного підвищення престижу й соціального статусу носіїв знання. Тому вчені й мислителі, особливо ті з них, кому вдалося створити всеосяжні науково-філософські системи, користувалися в суспільстві дуже високим авторитетом і повагою: у їхню реальну силу осягати й перетворювати світ вірив

багато хто, і вона викликала не просто повагу, але навіть свого роду поклоніння, а то й страх» [6, с. 71].

Соціальний розвиток безпосередньо поєднується зі знаннями, вказане зумовило розвиток суспільно-політичних наук. Акцентується увага на задоволення людських потреб, полегшення існування людини через застосування отриманих знань.

Загалом досліджуваний період був революційним у підходах і формуванні концепцій освіти в різних сферах знань. Безумовно на початках не відбувалося поділу знань за галузеву ознакою, однак згодом зі збільшенням об'єму накопичених людством знань, технічним удосконаленням отриманих знань та навичок формуються галузеві спрямування освітнього простору.

Навколо науковців створюються наукові школи, відбувається розквіт державної освіти. В тогочасній Європі освіта систематизувалася за рівнями від початкової до університетської. Примітним є те, що обдаровані мало-забезпечені учні отримували можливість для належної освіти за рахунок стипендій. Поширюється меценатство в освіті і заступництво монархів сприяють розвитку університетів, які стають осередком розвитку освіти, науки і центром публічно-соціального життя. На зміну церковній освіті приходить певна система отримання знань, тобто формується рівнева система освіти. Відпадає потреба в побудові соціальних взаємовідносин за принципом тріади «освіта-церква-держава», налагоджується співпраця науково-освітньої сфери безпосередньо з державою, формується інституційна державна підтримка освіти. Не випадково саме в XVII столітті в Західній Європі виникають перші «королівські» наукові товариства й академії, у межах яких ученим і філософам «дозволено» займатися наукою за державний рахунок без чіткої практичної «віддачі».

Обличчя науки повертається до особи і мислителі звертають увагу на особистих якостях отримувача знань.

Дж. Локк визначає, що «тому той, хто має справу з дітьми, повинен ґрунтовно вивчити їх натуру і здібності і за допомогою частих випробувань стежити за тим, в яку сторону вони легко схиляються і що їм личить, які їх природні задатки, як можна їх вдосконалити і використати» [7]. Практично в цьому є контексті розуміє освіту й Ж.-Ж. Руссо, оскільки «потрібно було б бачити людину повністю сформованою, потрібно було б помітити її схильності, побачити її успіхи, прослідкувати за ходом розвитку; одним словом, потрібно було б довідатися про людину природну» [8]. Перманентно особисті природні якості людини є вагомими для отримання знань, саме їх є необхідність розвивати. Вказане є основою для принципу індивідуального підходу в освіті, який є актуальним і для сучасної правової політики держави.

Освіта є інструментом для створення зрілої особистості «Просвіта є виходом людини з самозавиненої незрілості. Незрілість є неспроможністю користуватись власним розсудком без керівництва з боку іншого» [9, с. 29]. Навчання є для людини великим благом, окрім належної якості освіти необхідно і внутрішній імператив для здобуття знань. І. Кант акцентує, що «у людині закладено багато різномірних задатків, і це ми повинні забезпечити їх ріст, гармонічно розвиваючи природні здібності людини для того, щоб вона досягла свого призначення. У тварин останнє виходить саме собою, несвідомо. Людина змушена докласти зусиль, щоб досягнути свого призначення» [10]. Повага до особистості, відсутність до покарань мало би стимулювати бажання молоді до знань. Немаловажну роль тут відіграє особистість вчителя, який сам повинен володіти високим науковим рівнем.

Аналіз наукових концепцій того часу дає можливість виділити ще одну унікальність – гіперболізацію можливостей освіти на науки в суспільному житті. Вони вважали, що знання це основна сила існування. Своє ба-

чення ідеального майбутнього Ф. Бекон утопії «Нова Атлантида» де владою володіють мудреці-правителі, що є на чолі церкви, влади, держави. Вагома роль в утопічній державі віддана «будинку Соломона», як елітному навчальному закладу, центру організації виробництва й центру зовнішніх зносин, що здійснює дипломатичну й розвідувальну діяльність. Науково-технічні досягнення членів «будинку Соломона» зовсім унікальні - вони вміють кондиціонувати повітря, опріснити морську воду, регулювати погоду, робити реанімацію тварин після клінічної смерті, створювати зорові й звукові ілюзії найвищого ступеня чіткості, виготовлювати повністю синтетичну їжу, ними створені підземні лабораторії, підводні човни, літальні апарати й навіть «вічний двигун», їм знайомі всі таємниці природи, включаючи «секрет вічного життя» і т. ін. [11, с. 74-94].

Ще один представник утопічних поглядів німецький мислитель Готфрід Вільгельм Лейбніц доводив, що міжнародні академії повинні були реально керувати суспільством і в остаточному підсумку перетворитися на структури державної влади. У коло їхніх завдань, в уявленні філософа, входила не тільки власне наукова діяльність, але й організація наукомісткого виробництва, поширення наукових знань, освіта, підтримка й роз-

виток мистецтв, керівництво духовним розвитком громадян [12, с. 32-33]. Ідеальне майбутнє для Лейбніце – це «республіка вчених», тобто певне державне утворення мислителів і дослідників з різних країн, яке б мало матеріальну основу для експериментів, потужну бібліотеку й архіви. Вказані змінні настільки вплинуть на людський рід, що можна буде говорити про створення нової когорти, раси людей, які керуються в житті виключно розумом і наукою й відіграють вирішальну роль у раціональній перебудові суспільства на досконалих началах. Завдяки просвітительській діяльності академії і всіх учених у майбутньому, на його думку, людство об'єднається в якусь ойкуменічну державу, засновану на принципах рівності, волі й розуму [13, с. 76-77].

Освітня концепція Нового часу мала позитивне значення для розвитку науки та освіти. Філософсько-правові погляди того часу концентувалися на наступних постулатах: відмежування впливу церкви на освітню сферу; вагомість ролі держави в інституційному забезпеченні освіти; формування рівневої системи освіти; обґрунтування концепту «знання – це сила»; раціональність та логічність наукових поглядів; вагомість ролі науковця; активізація природничих та гуманітарних наук; активізація діяльності здобувача знань.

Список використаних джерел

1. *Себайн Джордж Г.* Історія політичної думки / Г. Джордж Себайн, Л. Томас Торсон; пер. з англ. - К.: Основи, 1997. - 838 с.
2. *Баткин, Л.М.* Дайте и его время: поэт и политика [предисл. В. Рутенбурга] / Л. М. Баткин. - М.: Наука, 1965.- 198 с.
3. *Локк Д.* Об управлении разумом // Коменский Я. А., Локк Д., Руссо Ж.-Ж., Песталоцци И. Г. Педагогическое наследие / сост. : В. М. Кларин, А. Н. Джуринский. – М. : Педагогика, 1988 – С. 179–193.
4. *Коменский Я. А.* Пампедия / Я. А. Коменский // Коменский Я. А., Локк Д., Руссо Ж.-Ж., Песталоцци И. Г. Педагогическое наследие / сост. : В. М. Кларин, А. Н. Джуринский. – М. : Педагогика, 1988 – С. 107–137.
5. *Томас Гобс.* Левіатан // Антологія лібералізму: політико-правничі вчення та верховенство права / Упор.: С. Головатий, М. Козюбра, О. Сироїд; Відп.ред. С. Головатий; Наук. ред. С. Головатий, О. Сироїд, О. Волкова, А. Червено; Вст. сл. С. Головатий. - К.: «Книги для бізнесу», 2008. - С. 235-325.

6. *Копилов В. О.* Влада і знання: генезис ідеї епістемократії / В. О. Копилов. - Харків: НАУ ім. М. Є. Жуковського «ХАІ», 2009. - 514 с.

7. *Локк Дж.* Мысли о воспитании / Дж. Локк // Коменский Я. А., Локк Д., Руссо Ж.-Ж., Песталоцци И. Г. Педагогическое наследие / сост. : В. М. Кларин, А. Н. Джуринский. - М. : Педагогика, 1988 - С. 145–178.

8. *Руссо Ж.-Ж.* Эмиль, или о воспитании / Ж.-Ж. Руссо // Коменский Я. А., Локк Д., Руссо Ж.-Ж., Песталоцци И. Г. Педагогическое наследие / сост. : В. М. Кларин, А. Н. Джуринский. - М. : Педагогика, 1988 - С. 199–297.

9. *Кант И.* Ответ на вопрос : Что такое просвещение? / И. Кант // Сочинения в восьми томах. - М. : Чоро 1994. - Т. 8. - С. 29–37 С. 29

10. *Кант И.* Трактаты и письма / И. Кант. - М. : Наука, 1980. - С. 445–504.

11. *Бекон Ф.* Новая Атлантида / Ф. Бекон. - М.: Изд-во Академии наук СССР, 1962.- 238 с.

12. *Нарский И. С.* Готфрид Лейбниц / И. С. Нарский. - М.: Мысль, 1972.- 239 с.

13. *Деборин А. М.* Социально-политические учения нового и новейшего времени: в 3 т. / А. М. Деборин. - М.: Наука, 1967. - Т.2. Очерки социально-политической мысли в Германии: конец XVII - начало XIX вв.

Легенький М. І. Освітні ідеї Нового часу

У статті розглядається проблема генезису розуміння освіти в історичній ретроспективі. Акцентовано увагу на освітніх концепціях Нового часу. Проводиться порівняння між цією епохою та часами Середньовіччя. Визначено освітні наукові постулати того часу.

Ключові слова: освіта, наука, державна політика, Новий час, гуманізм.

Легенький Н. И. Образовательные идеи Нового времени

В статье рассматривается проблема генезиса понимания Осита в исторической ретроспективе. Акцентировано внимание на образовательных концепциях Нового времени. Проводится сравнение между этой эпохой и временами Средневековья. Определены образовательные научные постулаты того времени.

Ключевые слова: образование, наука, государственная политика, Новое время, гуманизм.

Lehenkiy M. Educational ideas of modern times

The problem of understanding the genesis osity historically. The attention is focused on the educational concepts of modern times. A comparison between this era and Medieval times. Defined educational scientific postulates that time.

Key words: education, science, public policy, New Age, humanity.